

**ПРАВНИ АСПЕКТИ НА ПОНЯТИЯТА В ТЪРГОВСКОТО КОРАБОПЛАВАНЕ:
МОРСКИ ТЪРГОВСКИ ФЛОТ, КОРАБОСОБСТВЕНИК, КОРАБОВЛАДЕЛЕЦ,
КОРАБОПРИТЕЖАТЕЛ, ПРЕВОЗВАЧ; ОТГОВОРНОСТ ЗА КОРАБА,
ПРЕВОЗА ПО МОРЕ И ТОВАРА**

Д-р инж. Огнян Денчев Костадинов
ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“

Резюме: *Търговското корабоплаване осигурява международната търговия чрез морски и речни транспортни услуги: отдаване на кораби под наем и превози на стоки между морски или речни пристанища. Изпълнителите на транспортни услуги са корабособственици, както и други лица, които оперират кораби на базата на обичайни договори, използвани във водния транспорт. Поради тази причина отговорността за кораба, изпълнението на превоза и превозвания товар, може да бъде прехвърлена от корабособственика към други лица, които по договор са поели отговорността за кораба и/или превоза и/или товара. Настоящата публикация анализира разпределението на отговорностите между корабособственика и другите отговорни лица, ако съществува съответния или съответните договори за предоставяне на морски и речни транспортни услуги.*

Ключови думи: *търговско корабоплаване; търговски кораб; корабособственик; корабовладелец; корабоприитежател; превозвач; отговорност за кораб; отговорност за превоз; отговорност за товар*

LEGAL ASPECTS OF COMMERCIAL SHIPPING CONCEPTS: MERCHANT MARINE, SHIPOWNER, DISPONET OWNER, TIME-CHARTER OPERATOR, CARRIER; RESPONSIBILITY FOR THE SHIP, CARRIAGE BY SEA AND CARGO

Ognyan Denchev Kostadinov – PhD
Nikola Vaptsarov Naval Academy

Summary: Merchant shipping provides international trade through sea and river transport services: chartering of ships and shipments of goods between sea and river ports. Contractors of transport services are shipowners as well as other persons who operate ships on the basis of customary contracts used in water transport. For this reason, the responsibility for the ship, the performance of the carriage and the cargo carried may be transferred from the shipowner to other persons who have contractually assumed responsibility for the ship and/or the carriage and/or the cargo. This publication analyses the allocation of responsibilities

between the shipowner and the other responsible persons if the relevant contract or contracts for the provision of maritime and river transport services exist.

Keywords: merchant shipping; merchant ship; shipowner; disponent owner; time-charter operator; carrier; responsibility for a ship; liability for carriage; cargo liability

1. Въведение във функциите и обхвата на търговското корабоплаването

Търговско корабоплаване включва експлоатацията и техническата поддръжката на плавателни съдове, с които се осъществяват международни превози на товари и пътници, по море и вътрешните водни пътища, от едно пристанище до друго, с цел печалба.

Търговското корабоплаване се регулира от международни морски конвенции, най-важните от които са: Конвенцията на ООН за условията за регистрация на корабите; Конвенцията на ООН за улесняване на международното морско корабоплаване; Международната морска конвенция за спасяването на човешкия живот на море (SOLAS), която е основният международен документ свързан с безопасността и сигурността в корабоплаването. Тези конвенции заедно с други международни актове са приети от РБ и са част от вътрешното законодателство.

Морските търговски кораби са предмет на законите на държавата на флага, а дейността с тях следва да е в съответствие и с регулациите и правилата на международното морско право.^{1 2 3}

Функциите и обхвата на търговското корабоплаване са предмет на Кодекса на търговското корабоплаване на РБ (КТК).

❖ Обхват на корабоплаването и търговската свобода (по КТК на РБ)

Чл. 3. (1) (Изм. - ДВ, бр. 113 от 2002 г.) Търговското корабоплаване обхваща дейностите за превоз на пътници, багажи, товари и поща с кораби, наемане, други сделки с кораби, влачене и тласкане на кораби и товари, търсене, спасяване и оказване на помощ на търпящи бедствия хора и кораби, извършване на морски и речни услуги, свързани с корабоплаването, стопански риболов, експлоатация на морски и речни ресурси и други стопански дейности с използване на кораби.

¹ National legislation - DOALOS/OLA – United Nations as Act No. 27/1992 of 24 November 1992 concerning national port and merchant shipping (excerpts)

² United Nations Convention on Conditions for registration of ships

³ United Nations Convention on the Law of the Sea

(2) (Изм. - ДВ, бр. 41 от 2001 г., изм. - ДВ, бр. 113 от 2002 г.) Търговското корабоплаване се осъществява свободно в условията на защита и разширяване на конкуренцията и на свободната инициатива в стопанската дейност.⁴

2. Морски търговски кораб

Морските търговските кораби представляват **плаващи транспортни средства**, които служат за превоз на товари и пътници по море и вътрешните водни пътища. Осъществяването на транспортната дейност изисква морските транспортни средства да отговарят на редица изисквания от техническо и правно естество. Терминът **морски търговски кораб** включва всички международни правни и технически изисквания към корабите, които трябва да се спазват при извършване на транспортна дейност. В тази връзка търговските кораби, наричани също товарни, се разделят в три категории в зависимост от акваторията на плаване:

- Морски товарни кораби
- Речни товарни кораби
- Товарни кораби тип река-море

Морските търговски кораби са предмет на КТК на РБ

❖ Търговски кораб (по КТК на РБ)

Чл. 4. (1) (Изм. - ДВ, бр. 113 от 2002 г., доп. - ДВ, бр. 52 от 2015 г.) Търговски кораб по смисъла на този кодекс е всеки самоходен или несамоходен плавателен съд или плавателно съоръжение, предназначено за плаване и за извършване на дейностите по чл. 3, с изключение на закотвените в акваторията на пристанищата плаващи докове и плаващи работилници, предназначени за корабостроене и/или кораборемонт.⁵

3. Определения по българското морско частно право

- „Корабовладелец“: Старо (неактуално) понятие според чл.3., Глава I на Указ No:396 от 29.09.1953 г. за търговското корабоплаване на Република България:

3. **Корабовладелец (арматор)** по смисъла на този указ се нарича лицето, което експлоатира кораб от свое име, независимо дали той върши това като собственик на кораба, по силата на договор със собственика или на друго законно основание.⁶

⁴ Кодекса на търговското корабоплаване на Република България

⁵ Кодекса на търговското корабоплаване на Република България

⁶ Указ No:396 от 29.09.1953 г. за търговското корабоплаване на Република България

- **„Корабособственик“:** Актуално понятие според Кодекса на търговското корабоплаване, Допълнителни разпоредби (Предишна Глава XVIII – ДВ, бр. 85 от 1998 г.), 1а. (Нов ДВ, бр. 113 от 2002 г.) по смисъла на този кодекс:

т.24. „Корабособственик“ е собственик на плавателно средство, посочен като такъв в регистъра на корабите.

- **Корабопритежател:** Актуално понятие според Кодекса на търговското корабоплаване, Раздел II. Приложим закон, Отговорност на корабопритежателя:

чл. 9. (1) (Изм. – ДВ, бг. 113 от 2002 г.) Основанието и пределите на отговорността на корабопритежателите се уреждат от закона на държавата, под чийто знаме плава корабът (закон за знамето).

(2) (Изм. – ДВ, бр.41 от 2001 г., изм. ДВ, бр. 113 от 2002 г.) За вреди и загуби, причинени от непозволеното увреждане от кораб във вътрешните морски води, в териториалното море и във вътрешните водни пътища на Република България, се прилага българското законодателство.

(3) Корабопритежател по смисъла на този кодекс е лице, което експлоатира кораба от свое име независимо от това, дали е собственик на кораба или го ползува на друго законно основание.⁷

4. Договор за беърбоут чартър по КТК (Нов - ДВ, бр. 113 от 2002 г.)

Чл. 199а. (Нов - ДВ, бр. 113 от 2002 г.) Договорът за беърбоут чартър е договор за наемане на кораб за определен срок, по силата на който наемателят получава пълни права на владение и контрол върху кораба, включително правото да назначава капитан и екипаж на кораба за целия период на наемане.

- **„Беърбоут чартър“:** Актуално понятие според Кодекса на търговското корабоплаване, Допълнителни разпоредби (Предишна Глава XVIII – ДВ, бр. 85 от 1998 г.), 1а. (Нов ДВ, бр. 113 от 2002 г.) По смисъла на този кодекс:

25. „Беърбоут чартър“ е лице, наело кораб за определен срок по договор за беърбоут чартър.⁸

ИЗВОДИ:

1. Беърбоут чартъра получава пълни права на владение и контрол върху кораба, включително правото да назначава капитан и екипаж на кораба за целия период на наемане. (съгласно чл.199а на КТК)

⁷ Кодекс на търговското корабоплаване (Загл. Изм. – ДВ, БР.113 от 2002 г.)

⁸ Кодекс на търговското корабоплаване (Загл. Изм. – ДВ, БР.113 от 2002 г.)

2. Старото понятие **корабовладелец** по чл.3., Глава I на Указ No:396 от 29.09.1953 г. е заменено с ново понятие **корабопритежател** по чл. 9 (3) на КТК.

3. Правата които има **беърбоут чартъора** са идентични с тези на корабовладелеца посочени по чл.3., Глава I на Указ No:396 от 29.09.1953 г. и тези на **корабопритежателя** посочени по чл. 9 (3) на КТК, т.е. по отношение на трети страни, **беърбоут чартъора** е **корабопритежател (корабовладелец по старото законодателство)**.

5.Наем на кораб за определено време (Нов - ДВ, бр. 113 от 2002 г.)

Чл. 184. (1) (Изм. и доп. - ДВ, бр. 113 от 2002 г.) С договор за наем на кораб за определено време (тайм-чартър) наемателят се задължава да предостави на наемателя цял кораб срещу определена наемна цена, за да извършва той през уговореното време превози на товари или пътници или да го използва за друга дейност съобразно с този кодекс.

(2) (Доп. - ДВ, бр. 113 от 2002 г.) Сключването и съдържанието на договора за наем на кораб за определено време се доказва само с писмени доказателства.

- **Тайм-чартър**

КТК, Чл. 187. (1) Наемателят може в границите на правата, които има по договора за наем на кораба, да сключи от свое име и договори с трети лица, на които да пренаеме кораба или част от него за целия срок или за част от него.

Чл. 191. (1) Наемателят извършва съобразно с договора за наем експлоатацията на кораба от момента, в който той му бъде предаден, като придобива правата, поема задълженията и носи отговорностите по договорите за превоз на товари, включително и по коносаментите, подписани от капитана за товарите, приети за превоз.

ИЗВОД: Правата на тайм-чартъора не отговарят на изискванията за корабопритежател по чл.9 (3) на КТК, тъй като са ограничени само до правото да използва кораба за превоз на свои и чужди товари. По отношение на другите товародателите тайм-чартърът следва да се счита като тайм-чартърен оператор, който може за своя сметка да превозва с кораба свои и чужди товари, срещу навло или да го преотдаде изцяло или частично под наем на друг наемател.

6.Анализ на понятията: корабособственик, корабовладелец, корабопритежател, превозвач

• **Определения за понятия корабособственик, корабовладелец, корабоприитежател:**

– Собственик е физическо или юридическо лице, което притежава, разполага, контролира движима или недвижима собственост, или някаква друга материална ценност, която му принадлежи по закон. Това е лицето, което има неограничено право да владее своята собственост, да получава плодовете от собствената вещ, както и правото да се разпорежда със своята собственост: да я продава, подарява, заменя, завещава. Собственикът има задължения и отговорност относно собствеността, които са разписани в законите на държавата.^{9 10}

– Приитежател или Владелец е физическо или юридическо лице, което може да е собственик на материалната ценност, но също така терминът се отнася и за лица, които не са собственици, а само носители или държатели на собствеността, за определен период, по силата на договор за временно владение на собствеността.

Правото на владение е едно от правомощията на собственика или ползвателя на вещ. Владелецът на вещ е лицето, което държи веща като своя и претендира, че е нейният притежател. Това може да се отнася както за лице, което притежава собствеността върху веща, така и лице, което държи чужда вещ по силата на договор, с цел да я използва през договореното време. В такъв случай, владелецът е правомерен държател на веща, въпреки че не е нейният собственик.

Корабът може да бъде разгледан като вещ, която е под физически контрол на капитана и ръководения от него екипажа. Владението и контролът върху кораба се осъществяват от капитана и екипажа, които са физическите владели на вещта (кораба).

Капитанът и екипажът на кораба обичайно са служители по трудов договор с корабособственика. В този случай, корабособственикът извършва фактическото владение върху кораба, чрез капитана и екипажа, които са негови служители.

Корабът също така може да бъде отдаден под наем без екипаж, като наемателят на кораба наема на работа капитана и екипажа, които осъществяват физическия контрол върху кораба. По време на договора за наем на кораб без екипаж, наемателят става временен владелец на кораба.

ИЗВОДИ: Правното понятие "владелец" може да се тълкува по два различни начина, в зависимост от контекста:

⁹ Конституция на РБ

¹⁰ Закон за собствеността на РБ

1. Владелец като притежател на неограничени права за собственост: В този смисъл, владелецът на търговски кораб е лицето или организацията, които притежават неограничени права за собственост върху кораба. Това означава, че те са физически или юридически лица, които имат пълното право да разпореждат с кораба, да го експлоатират, да го продават или да го отдават под наем наемат на други страни.

2. Владелец като лице, което владее кораба временно през периода на безрбоут-чартър: В този смисъл, владелецът на кораба е лицето или организацията, което временно владее кораба за периода на безрбоут-чартъра. В този случай, владелецът може да бъде безрбоут-чартърор, който е наемател на кораба и поема контрола и управлението му. Владелецът назначава капитана и екипажа на кораба и отговаря за експлоатацията и поддръжката му през този период.

Понятието корабовладелец (като старо и не актуално понятие по бълг. право), заменено с корабопритежател, се използва в по-широк смисъл. Корабопритежател се счита лице или организация, която експлоатира кораба от свое име независимо от това, дали е собственик на кораба или го ползва на друго законово основание, т.е. корабопритежателят може да притежава временно или наема кораба за определен период, без да има пълната собственост върху него. Това може да бъде физическо лице, компания, чартърен оператор или други. Корабопритежателят има право да използва кораба за определен период, съгласно споразумение, което има с фактическия корабособственик. В този случай корабопритежателят е отговорен за експлоатацията и управлението на кораба по време на наемния период, но корабособственикът остава собственик на кораба. Превозвачът предоставя на товародателите транспортни услуги (превоз на товари по море) срещу договорено нагло. В по-широкия смисъл корабопритежател може да е корабособственика и корабовладелеца (bareboat charterer), но не и тайм-чартъора (който принципно не назначава капитана и екипажа на кораба). В този смисъл понятията корабопритежател и превозвач имат еднакъв смисъл.

ИЗВОДИ:

1. Владението върху морски търговски кораб се счита, че се осъществява от корабособственика, при условие, капитанът и екипажа са назначени от корабособственика, като негови работници.

2. Владението върху морски търговски кораб отдаден под наем (без назначен капитан и екипаж) се счита, че се осъществява от наемателя на кораб, при условие, че капитанът и екипажът са назначени от наемателя на кораб, т.е. когато наемателят има

пълнен контрол върху кораба и отговорен за неговото управление и техническа поддръжка.

7.Превозвач – определение: съгласно чл. 6а на КТК (Нов – ДВ, бр. 113 от 2002 г.) (1) (Изм. – ДВ, бр. 92 от 2011 г., в сила от 01.01.2012 г.) *Превозът на товари по вътрешните водни пътища се извършва от превозвачи, които отговарят на изискванията за професионална компетентност, финансова стабилност и добра репутация.*

КТК, Чл. 101. (1) (Изм. - ДВ, бр. 113 от 2002 г.) С договор за превоз на товари превозвачът се задължава срещу определено навло (превозна цена) да превози с кораб до определено пристанище (място) товар, който му предоставя или ще му предостави изпращачът, и да предаде този товар на получателя или упълномощено от него лице.

КТК, Чл. 106. Чартърът трябва да съдържа наименованието на страните и размера на навлото, означение на кораба и товара, мястото на натоварване и местоназначението или направлението на кораба. В чартъра могат да се включат по съгласие на страните и други условия или уговорки. Чартърът се подписва от изпращача и превозвача или техни пълномощници.¹¹

7.1.Видове превозвачи

Превозвач е изпълнителят на морската транспортна услуга: превоз на товар по море и вътрешните водни пътища. Отговорността на превозвача може да се раздели на два вида: отговорност за изпълнение на договора за превоз и отговорност за товара. В тази връзка може да се приеме, че има два вида превозвачи:

- превозвач по чартър – отговорен за изпълнението на чартъра
- превозвач по превозен документ (коносамент или товарителница) – отговорен за товара

Принципно за кораба е отговорен владелецът, който може да е корабособственикът или наемателят, ако екипажът на кораба е назначен от последния, т.е. този който има пълен контрол върху кораба осъществяван чрез назначения от него капитан на кораба и членовете на екипажа. Тогава когато договорът за превоз е подписан от владелеца на кораба (корабособственикът или беърбоут-чартъра) като изпълнител на

¹¹ Кодекс на търговското корабоплаване (Загл. Изм. – ДВ, БР.113 от 2002 г.)

транспортната услуга, тогава за превозвач (по чартър и превозен документ) се счита владелецът на кораба и същият е отговорен за изпълнението на чартъра и за товара.

Ако корабът е отдаден под наем, но с екипаж (т.е. на тайм-чартър), тогава отговорността за изпълнението на чартъра и за товара е различна. Корабовладелецът продължава да е отговорен за кораба, но за изпълнението на чартъра за превоз е отговорен тайм-чартъра, т.е. тайм-чартърът е превозвач по чартър. Отговорността за товара се договаря (разпределя) в тайм-чартъра. Обичайно се договаря отговорен за товара да бъде владелеца на кораба, но е възможно да бъде договорено отговорността за товара да се поеме от тайм-чартъра. В тези случаи името на тайм-чартъра се вписва в превозния документ (горе, в дясно, на втора страница) като превозвач по превозен документ.

Ако имаме т.нар. двойно чартиране (back to back charter party), тогава страната поела задължението на изпълнител на превоза се счита за превозвач по чартърът, но отговорността за товара остава в превозвача по превозния документ.

8.Отговорности в търговското корабоплаване

В търговското корабоплаване се преплитат различни материални интереси с голяма величина. Дейността на търговското корабоплаване се осъществява чрез взаимодействие и коопериране между различни морски търговци (предприемачи). Търговските кораби представляват средството, с което се предоставят транспортните услуги във водния транспорт. Принципно отговорността за кораба се носи от корабособственика, но същият може с договори да прехвърли тези отговорности изцяло или частично на трети лица, т.е. субектите от страната на кораба могат да бъдат повече от един. Разделението на отговорностите между субектите отговорни за кораба и предоставянето на транспортните услуги, включително товара, се разделя на четири вида отговорности:

- отговорност на корабособственика
- отговорност за кораба и екипажа
- отговорност за изпълнението на договора за превоз
- отговорност за превозвания товар

8.1. Отговорност на корабособственика

Корабът е материален актив, който има свой собственик, т.е. материалният интерес върху кораба е в корабособственика и той има пълните права и носи цялата отговорност за своя актив. Понятието кораб има юридическо значение, според което, един плавателен съд за да се нарича кораб, следва да бъде регистриран и технически годен за предназначението си. В този смисъл, „корабът“ става кораб, едва когато вдигне флага на държава членка на ООН, но за да се използва по предназначение, трябва отговаря на изискванията на SOLAS¹². Основното изискване на SOLAS към корабите е да са **мореходни**. Мореходността е изискване, което е предмет на частното морско право и има широко приложение и тълкование. Мореходността на корабите има голямо значение от правно естество в договорните отношения между превозвачи и товародатели. В тази връзка търговските кораби се сертифицират и са под постоянен надзор от съответната призната (класификационна) организация (**ship classification society**), призната от флага на кораба.

От юридическа гледна точка, корабът и екипажът се контролират от корабособственика, както и експлоатацията и техническата поддръжка на кораба са също задължение и отговорност на корабособственика. При тази свързаност между корабособственика от една страна и кораба и екипажа назначен от корабособственика от друга страна, корабособственикът е отговорен за кораба, екипажа, изпълнението на договорите за морски транспортни услуги и превозваните товари, т.е. корабособственикът носи цялата отговорност.

Тази отговорност може да бъдат прехвърлени изцяло или частично на друго лице или лица поотделно, посредством двата вида договори за наем на кораб без и със екипаж, действащи едновременно или поотделно.

Цялата отговорност на корабособственика може да бъде прехвърлена на наемателя по Беърбоут-чартър (**Bareboat Charter**). При Беърбоут-чартър наемателят (беърбоут чартърът) поема пълна отговорност за кораба, екипажа, изпълнението на договорите за морски транспортни услуги и превозваните товари.

Частична отговорност за изпълнението на договорите за превоз на товар и товара могат да се прехвърлят с тайм-чартър (**Time Charter**) сключен между корабособственика или беърбоут чартъра (ако корабът е отдаден на беърбоут чартър) и наемателя (тайм-чартъра). При тайм-чартър наемателят поема отговорността за изпълнението на

¹² *International Convention for Safety of Life as Sea, Consolidated Edition 2020*

договора за превоз, също може да се договори и поемането на отговорността за превозвания товар (предмет на друга тема).

8.2.Отговорност за кораба и екипажа

Отговорността за кораба се носи от владелеца на кораба (назначил капитана и членовете на екипажа), който може да е корабособственикът или беърбоут-чартърът, ако корабът е отдаден под наем на Беърбоут-чартър и капитанът и членовете на екипажа са назначени от наемателя (беърбоут-чартър).

8.3.Отговорност за изпълнението на договора за превоза

Превозвачът по рейсовия чартър със фактически товародател носи отговорност за изпълнението на поетите задължения за превоз на товара. Превозвач по рейсов чартър може да бъде корабособственикът, но ако има верига от чартъри ще бъде Беърбоат-чартърът (ако корабът е отдаден на Беърбоут-чартър) или Тайм-чартърът (ако корабът е отдаден на Беърбоут-чартър) или дори Рейсов-чартър, който като превозвач сключва Рейсов-чартър с фактически товародател.

8.4.Отговорност за превозвания товар

Превозвачът по превозния документ е отговорен за товара. Превозвач по превозния документ е корабовладелецът (корабособственикът или Беърбоут-чартъра, ако корабът е отдаден на Беърбоут-чартър), но ако корабът плава на Тайм-чартър, тогава в тайм-чартъра се договария кой от страните да се впише като превозвач в превозния документ (коносамент или товарителница). Отговорен по превозен документ може да бъде корабособственика. В този случай не е необходимо в превозния документ да се впише името на корабособственика. Ако корабът плава на беърбоут чартър, отговорен за товара по превозния документ е беърбоут чартъра и неговото име следва да се изписва на втора страница на превозния документ. Ако корабът плава на тайм-чартър, тогава в този чартър се договария страната, която ще е превозвач по превозния документ. Може да бъде тайм-чартъра или беърбоут чартъра или корабособственика. Ако превозвач по превозния документ е корабособственикът, неговото име не е необходимо да се вписва в превозния документ, но ако превозвач по превозен документ е беърбоут-чартърът или тайм-чартърът, тогава съответното име се вписва в превозния документ като превозвач.

Използвана литература:

1. Кодекса на търговското корабоплаване на Република България
2. Указ No:396 от 29.09.1953 г. за търговското корабоплаване на Република България
3. Закон за собствеността на РБ
4. United Nations Convention on Conditions for registration of ships
5. United Nations Convention on the Law of the Sea
6. International Convention for Safety of Life as Sea, Consolidated Edition 2020
7. National legislation - DOALOS/OLA – United Nations as Act No. 27/1992 of 24 November 1992 concerning national port and merchant shipping (excerpts)

Автор:

Д-р инж. Огнян Денчев Костадинов

ORCID 0000-0002-9183-5243

ВВМУ „Н. Й. Вапцаров“

e-mail: o.kostadinov@nvna.eu

mobile:0884 884444